

ВОЛИНСЬКО-ПОЛІСЬКІ ПАРАЛЕЛІ У СТРУКТУРІ СВАТАННЯ І ОГЛЯДИН (друга половина ХІХ – перша половина ХХ століття)

У статті на основі польових етнографічних матеріалів і опублікованих джерел та історіографії здійснюється порівняльний аналіз етапів сватання і оглядин у структурі весільного обряду на теренах етнографічної Волині та Полісся. Автор проводить паралелі на підставі параметрів простору, часу, локальних назв, вербальних формул, складу, функцій і атрибутів дійових осіб тощо. Результати даного дослідження покликані допомогти у справі визначення місця волинського весілля у типологічній класифікації українського весільного обряду.

Ключові слова: сватання, оглядини, локальні назви, свати, старости, вербальні формули, атрибути.

Як відомо, невід'ємною частиною традиційної культури будь-якого етносу є обряди родинного циклу, серед яких особливе місце належить весільній обрядовості – поліелементній системі, якій притаманні рудименти архаїчних уявлень і соціальних відносин. Хоча традиційне весілля належить до широко досліджених сфер народної культури, проте на історико-етнографічній мапі України ще залишаються терени, весільний обряд яких поки не знайшов належного висвітлення в науковій літературі. Так, на сьогоднішній день є відкритим питання про визначення місця волинського весілля на типологічній палітрі українського весільного обряду. На нашу думку, для того, щоб наблизитися до вирішення цієї проблеми слід здійснити комплексний аналіз наявного емпіричного матеріалу з весільної обрядовості історико-етнографічної Волині¹ із подальшим порівнянням з аналогічними відомостями із суміжних теренів: Поліського регіону – на півночі, Середнього Подніпров'я – на сході, Поділля – на південному сході і на півдні, Опілля – на південному заході і Холмщини (лівобережного Побужжя) – на заході. Зокрема, метою даної розвідки є порівняльний аналіз структури етапів сватання та оглядин на теренах історико-етнографічної Волині і Полісся, що, як зазначалося вище, межує з нею на півночі.

З огляду на відсутність в науковій літературі критеріїв локалізаційного поділу історико-етнографічної Волині (на відміну від Полісся – *В.Н.*), у нашій розвідці ми застосуємо категорії "північ", "південь" і "захід" принагідно до адміністративно-територіальних одиниць України, які охоплюються досліджуваними теренами, а саме – Волинська, Рівненська, Житомирська, Хмельницька, Тернопільська і Львівська області².

Після укладення на вивідинах попередньої домовленості про майбутній шлюб між представниками двох родин, безпосередньо приступали до *сватання*. В обрядах цього етапу переважали риси патріархального характеру, що перепліталися з пережитками родових поглядів на молодих, особливо на дівчину, як на власність роду³. Основною метою сватання було досягнення згоди між родами наречених щодо майбутнього весілля. Слід зауважити, що подібну мету переслідувало й вивідування, – етап передвесільного циклу, що передував сватанню. Відтак, вважатимемо за доцільне виділити ті риси, які в структурному відношенні відрізняють етап сватання від етапу вивідування. По-перше, попередня домовленість між двома родами наречених, укладена під час вивідин, мала, на відміну від сватання, формальний характер, без жодних зобов'язань для обох сторін. По-друге, під час сватання, як правило, домовлялися щодо дати майбутнього весілля, іноді, щодо розміру приданого, чого, зазвичай, не відбувалося на вивідинах. По-третє, вивідування, зазвичай, було прерогативою жінок, тоді як активна роль під час сватання належала чоловікам.

В різних етнографічних районах України сватання мало свої локальні назви: "зальоти"⁴, "освідчини"⁵, "спросини"⁶ – на Лемківщині, "сватанки"⁷, "слово"⁸, "зальоти"⁹ – на Бойківщині, "могорич"¹⁰, "договор"¹¹, "словини"¹² – на Поділлі, "сватанки"¹³, "спросини"¹⁴, "токма"¹⁵ – на Закарпатті, "рушники"¹⁶ – на Слобожанщині тощо.

За свідченнями джерел, на Поліссі побутували такі назви етапу сватання, як "запоїни"¹⁷, "зговорини"¹⁸, "змовини"¹⁹ (Західне і Центральне Полісся), "могорич"²⁰ (Лівобережне Полісся), "в свати"²¹, "запоїни"²² (білоруське Полісся), тоді як на Волині найчастіше означували цей етап як "змовини"²³ (південна Рівненщина), рідше, "зальоти"²⁴ (північна Тернопільщина).

Певне значення в народі мали дні тижня, в які здійснювалося сватання. Оскільки в знак закріплення попередньої домовленості про шлюб під час сватання влаштовувався "могорич", а старостів часто пригощали м'ясними стравами, за логікою, такі дні обов'язково мали бути не пісними. Зокрема, на Лемківщині²⁵ найсприятливішими для сватання вважали вівторок, четвер і суботу, що цілком відповідає західно- і східнослов'янським уявленням²⁶ про ці дні, як щасливі і найбільш придатні для почину і виконання важливих справ, передовсім господарсько-польових робіт. В той же час, в деяких районах Західного Полісся²⁷ найчастіше ходили сватати в середу і в п'ятницю, причому саме п'ятниця вважалася там щасливим днем²⁸. Подібне явище фіксувалося в південно-західній Волині (Сокальщина), де сватання відбувалося "не в інший день, ніж у неділю, середу або в п'ятницю"²⁹. Проте, як свідчать джерела, на більшій частині Волині і українського Полісся найчастіше ходили сватати в суботу і в неділю³⁰, а на білоруському Поліссі – у вівторок³¹.

Майже завжди, сватання відбувалося за посередництвом спеціально обраних послів – старостів або сватів. Саме ці найменування можемо вважати найпоширенішими на теренах України, зокрема і на Поліссі³². В той же час, в деяких районах Західного Полісся старосту називали "просватаєм"³³. Щодо Волині, то тут, поряд з традиційними найменуваннями "сват" і "староста", побутувала назва "дружби"³⁴. В інших етнографічних районах України фіксуємо такі локальні назви старостів, як "дивоснуб"³⁵, "райок"³⁶ (Підляшшя), "просотар"³⁷, "сватач"³⁸ (Лемківщина), "сватарь"³⁹ (Східна Слобожанщина) тощо. На білоруському Поліссі⁴⁰ поняттям "сват" означували не лише безпосередньо запрошену для сватання особу, а й батька нареченого. Зрештою, за свідченнями П.Ф.Романюка⁴¹, майже на всій території Правобережного Полісся сватами називають тих, хто сватав, – батьків молодих та їх родичів – одружених чоловіків, причому сватами не вважають тих осіб, що не є родичами. На півдні цієї території дана назва закріплена лише за тими, хто сватає, і батьками молодих, а на Лівобережному Поліссі – за батьками і родичами (але не за тими, хто сватав)⁴². В той же час, цікаве явище спостерігалось на Волині (південна Рівненщина, північна Хмельниччина), де сватами називали також і хлопців – друзів і родичів молодого⁴³. До слова, згадаймо волинську традицію найменування сватів "дружбами"⁴⁴.

З'ясувавши, кого саме називали сватами на Волині і Поліссі, можемо виокремити основні групи і склад осіб, що ходили сватати, найбільш характерні для цих етнографічних районів. На Поліссі (кін. XIX – поч. XX ст.) це були "свахи": хрещені матері, рідна мати, старші заміжні сестри (2 – 3, рідше 4 пари) (Західне Полісся)⁴⁵; "свати" (батько, мати, брат, сестра), "просватай" (чоловік) і молодий. Всього – 4 – 5 осіб (Західне Полісся)⁴⁶; "свати" (двоє чоловіків), батьки і молодий (Західне Полісся)⁴⁷; "сват" (товариш молодого) і молодий (Центральне Полісся)⁴⁸; "свати" (двоє чоловіків), батько і молодий (Центральне Полісся)⁴⁹; "свати" (хрещений батько, рідний дядько) і молодий (Центральне Полісся)⁵⁰; "Свати" (двоє чоловіків) і молодий (Лівобережне Полісся)⁵¹; "свати" (двоє чоловіків з родини молодого) і батько молодого (білоруське Полісся)⁵²; "сват" (чоловік) і молодий (білоруське Полісся)⁵³. В даному районі загальна кількість сватів від родини молодого іноді могла сягати 18 чоловік.

Основні групи і склад осіб, що ходили сватати на Волині (кін. XIX – поч. XX ст.): "свати" (двоє чоловіків), "боярин" (товариш молодого) і молодий (північна Тернопільщина)⁵⁴; "свати" (батьки) і молодий (північна Тернопільщина)⁵⁵; "Сват" (рідний дядько) і молодий (північна Тернопільщина)⁵⁶; "сват" (батько, або товариш) і молодий (північна Тернопільщина)⁵⁷; "свати" (двоє-троє чоловіків від роду молодого) (південно-західна Житомирщина)⁵⁸; "свати" (один-двоє чоловіків) і молодий (північна Львівщина)⁵⁹; "сват" (батько молодого) і "дивошлюб" (чоловік) (південь Волинської області)⁶⁰; "свати" (хрещені батьки) і молодий (північна Хмельниччина)⁶¹; "сват" (рідний дядько, або старший брат) і молодий (північна Хмельниччина)⁶².

Як бачимо, на Волині і на Поліссі сватання було, зазвичай, прерогативою чоловіків, тоді як участь у ньому жінок фіксується лише спорадично.

Майже всюди в Україні, сватати дівчину вирушали пізно ввечері. В народі цю обставину найчастіше пояснювали бажанням молодого не осоромитись перед сільською громадою у випадку відмови з боку молодої⁶³. Натомість, в науковій літературі зустрічаємо дещо інше трактування. Зокрема, Микола Сумцов вважає вечірній час сватання одним із пережитків давньої форми шлюбу через викрадення⁶⁴, що була властива усім слов'янським народам. Так чи інакше, свідчення вечірнього засилання сватів фіксуємо як на теренах Полісся⁶⁵, так і на Волині⁶⁶. З іншого боку, траплялися випадки (зокрема, на Західному Поліссі)⁶⁷, коли сватання і заручини робили в один день: в такому разі, сватання могло проходити вранці. В той же час, в деяких районах Лемківщини свати іноді вирушали в дорогу на світанку, "щоб уникнути злих очей і обмов"⁶⁸.

З описів українського весілля різних часів відомо, що вступна промова старостів при сватанні була стабільним елементом обряду. Словесні формули засватування дівчини, зазвичай, були побудовані на алегоріях (мисливці, що натрапили на слід; купці, що дізнаються про товар, тощо) і мали певні відмінності в різних регіонах України⁶⁹. Зокрема, за свідченнями джерел другої половини XIX – початку XX століття, у вступних промовах з Волині і Полісся свати найчастіше поставали в образі мисливців, що полюють на куницю, лисицю тощо, або, як купці, що шукають теличку на продаж. На думку білоруської дослідниці Т.Тоусцік⁷⁰, подібні вступні промови слугували для підтвердження того, що до хати молодої прийшли саме свати, а не просто сусіди, чи інші односельці. До слова, наведемо декілька словесних формул, якими послуговувалися свати у Кременецькому районі Тернопільської області в першій третині XX століття: с. Великі Бережці: "там ціла така схема, що розказували [свати] про ту куницю"⁷¹; с. Великі Бережці: "кажуть [свати], що [...] прийшли купити [...] теличку"⁷²; с. Великі Бережці: "ми [свати] прийшли, бо теля [...] в нас пропало, риженьке"⁷³; с. Великі Бережці: "каже [сват], що з далекої дороги їде [...] нада переночувати"⁷⁴; с. Куликів: "ми [свати] прийшли, [...] у вас [господарів] є [...] теличка продаватися"⁷⁵; с. Дунаїв: "ми [свати] прийшли, чи у вас [господарів] є куниця, чи у вас [господарів] є телиця"⁷⁶; с. Великі Бережці: "питалися [свати], чи ми туди попали [...] Тут, каже [сват], куниця пробігала [...] Теличка наша втекла [...] Треба найти її [...] Риженька, чи світленька, чи чорненька"⁷⁷; с. Савчиці: "казали [свати], що теличку шукають"⁷⁸.

Як бачимо, у вступних промовах сватів на теренах північної Тернопільщини найчастіше фігурували теми купівлі-продажу і мисливства. Подібні варіанти словесних формул фіксуємо у всіх районах українського і білоруського Полісся.

В кінці останньої третини XX століття вступні промови сватів, побудовані на алегоріях, подекуди зникають і набирають форму цілком ділової розмови. Крім того, етнографічні записи свідчать, що часто старости, прийшовши до хати молодої, відразу говорили про свої наміри⁷⁹, не вдаючись до традиційних у цьому випадку промов.

Головними атрибутами сватання вважають *хліб, рушник, хустку і ціпок сватів*. Нижче ми послідовно розглянемо функціонування і семантику кожного з них у структурі традиційного весільного обряду Волині і Полісся.

Хліб, без сумніву займає одне з головних місць у процесі сватання і виконує звичаєво-правову функцію. Як на Волині, так і на Поліссі, свати, вирушаючи до хати молодої, завжди брали з собою хліб⁸⁰, загорнутий або у білу хустину⁸¹, або у вишитий чи тканий рушник⁸². В деяких районах Західного Полісся хліб, з яким ходили сватати, називали "палінкою"⁸³, в Центральному Поліссі – "документом"⁸⁴, "даром Божим"⁸⁵. У білорусів Брестської області спеціально для сватання пекли "сватовську булку"⁸⁶, що мала, як паляниця, круглу форму, але за розмірами була значно більшою; на Лівобережному Поліссі подекуди ходили сватати з житнім пирогом продовгуватої форми⁸⁷. До слова, такого розмаїття місцевих назв сватівського хліба, як на Поліссі, на Волині не фіксуємо.

Спорадично, в Центральному Поліссі⁸⁸, а також на Херсонщині⁸⁹ хліб для сватання мусив бути позиченим у сусідів, які щасливо живуть – в народі вірили, що такий хліб сприятиме сватам у їхній важливій місії. Цікаво, що на Чернігівському Поліссі сватівський хліб повинен був мати сліди зліплення з другою хлібиною і сліди вугілля чи попелу на нижній частині⁹⁰.

Зайшовши до хати молодої, свати, як на Волині, так і на Поліссі, або клали принесений хліб

на столі, або вручали його батькові молоді⁹¹. Як справедливо зауважував Дмитро Зеленін⁹², хоча свати й відразу віддавали принесений хліб батькам молоді, далеко не завжди це гарантувало позитивний підсумок сватання. Хліб на сватанні виступає знаком-символом у випадках як згоди, так і незгоди на шлюб, тому подальші ритуальні дії, що з ним виконувалися, залежали, передусім, від рішення батьків і самої дівчини. Якщо таке рішення було позитивним, відбувався взаємний обмін хлібом між двома родами – батько молоді розмотував хустку, в яку цей хліб був загорнутий, цілував його і запрошував сватів до столу. Слід зазначити, що як на Волині, так і на Поліссі, хліб від роду молодого на сватанні найчастіше залишався нерозрізаним; маємо лише поодинокі свідчення з Центрального Полісся, в яких йдеться про те, що сватівський хліб мав бути розрізаним, принаймні, навпіл⁹³. Натомість, у білорусів Гомельської області за тим, як молода нарізала принесений сватами хліб, визначали, яким буде сімейне життя молодих: якщо розріже одразу – будуть жити в мирі і злагоді, якщо ж різатиме повільно, замислившись – погано житимуть⁹⁴. На Поділлі старости намагались якомога швидше покряяти хліб, щоб молода не передумала і "не віднесла хліба"⁹⁵: хліб хрестять ножом і розрізають пополювині, а тоді на четверо⁹⁶. Проте зазвичай, хліб від роду молодого тримали в хаті молоді до святкування шлюбної угоди, а часом навіть до кінця весілля. У цьому випадку, впродовж усього терміну він лежав на горищі, або на покуті⁹⁷.

Як на Волині, так і на Поліссі, в разі негативного рішення, принесений сватами хліб повертали родові молодого. На Поліссі частіше віддавали сватам хліб одразу: "батько кладе на стіл хліб у хустці, та й каже – "ми ще не думаєм оддавать, вона в нас ще молода, шукайте собі з Богом", бере з стола хліб і оддає старостам"⁹⁸. Натомість на Волині, за свідченнями інформаторів з Кременеччини, це найчастіше робили наступного дня: "вже на другий день посилали кого-небудь [до молодого], щоб вже оддати [хліб], бо молода не согласна"⁹⁹, "як та дівчина не хотіла йти замуж за того хлопця, на другий день бере буханку хліба і йде туди, до молодого, відносить йому"¹⁰⁰, "якщо вона [молода] шось обдумала, то на другий, третій день мусе нести йому [молодому] гроші"¹⁰¹. Цікавий вияв відмови на сватанні був зафіксований нами на північній Хмельниччині: "за піч сховалась [молода], бо вона не хтіла його [молодого], він [молодий] дає їй [молодій] того буханця, а вона за того буханця, да йому [молодому] межі очі"¹⁰². В українців і білорусів Полісся вважалось пристойним повертати хліб до трьох разів¹⁰³. Траплялося, однак, що дівчина, кохаючи іншого парубка, проявляла наполегливість і продовжувала відносити сама або відсилати хліб з сестрою, навіть викрадаючи його з дому¹⁰⁴.

У волинян і поліщуків хліб на сватанні виступає в "тандемі" з *сіллям*. "Кланяємося вам, свате, хлібом і сіллям"¹⁰⁵, – казали на Лівобережному Поліссі старости до батька молоді, зайшовши до хати. Як слушно зауважує М.Сумцов, в обрядовому вживанні хліба сіль має додаткове значення, поєднуючись з ним в тих випадках, коли хліб символізує багатство, добробут¹⁰⁶.

Піднесення *хусток* сватам або молодому на Волині і на Поліссі символізувало згоду молоді на шлюб. Так, на півдні Волинської області дівчина подавала молодому вишиту шовкову хустку¹⁰⁷, на Чернігівщині – зав'язувала парубкові хустку на лівій руці¹⁰⁸. На північній Хмельниччині¹⁰⁹ і на Житомирському Поліссі¹¹⁰ хустки, що їх подавала сватам молода, називалися "значками". На південно-західній Житомирщині сват, крутячи хусткою над головою, казав: "Шоб наші дітки так жили і посивіли, як ця хустка"¹¹¹. Крім того, як уже зазначалося, в білу хустку іноді загортали сватівський хліб.

Як на Волині, так і на Поліссі, пов'язування *рушниками* сватів означало згоду на шлюб¹¹². На думку О.Яковлевої, у весільному обряді рушник не тільки реальний, предметний, а також акціональний, вербальний символ¹¹³; загальновідомо, що до весілля дівчина мусила вишивати рушники, тому що цей предмет був одним із обов'язкових під час обряду.

Майже скрізь на Україні, зокрема і у поліщуків та волинян, обов'язковим атрибутом сватів у їхній важливій місії був *ціпок* (палиця)¹¹⁴, що виступав своєрідним символом повноважень. Не випадково на теренах Полісся привітання і традиційна розмова сватів часом розпочинались приказкою: "Кий з корою, а сват з порою"¹¹⁵.

Отже, під час сватання виявлення стороною дівчини рішення про шлюб виражалось як вербальними, так і знаковими засобами. Система комунікативних знаків у народній культурі була доволі розвиненою і містила засоби як універсального, так і спеціального характеру¹¹⁶.

Серед них, поширеним на Волині і Поліссі свідченням позитивної відповіді було ритуальне пиття одне до одного усіх присутніх за столом, яке становило собою цілісне дійство. Так, на північній Тернопільщині старший сват пив до батька молодої, той – до молодого, молодий – до своєї нареченої і т.д.¹¹⁷. При цьому слідкували, щоб кожен пив до дна, бо "хто не п'є до дна, той не зичить добра"¹¹⁸. На півдні Волинської області молодий і молода випивали з однієї чарки – "щоб була згода між ними на ціле життя"¹¹⁹. Натомість, знаком негативного рішення на сватанні у волинян і поліщуків могла слугувати відмова молодої прийняти чарку з горілкою¹²⁰. До слова, цікавий вияв відмови сватам побутував на Жовківщині: якщо батькам молодої не подобався парубок, що сватався до їхньої доньки, на столі під час сватання ставили масло, "щоб так весіле розійшлося, як масло сі розходить"¹²¹.

Нарешті, говорячи про вияви згоди на шлюб під час сватання, не можемо не згадати звичай "колупання печі"¹²², що широко побутував як на Волині, так і на Поліссі. На початку переговорів сватів піч є місцем, біля якого перебуває молода, а колупання – свідченням позитивного ставлення останньої до можливого шлюбу¹²³. Цей звичай пов'язується дослідниками з редукованою формою прощання молодої з домашнім вогнищем. На думку Є.Кагарова, коли внаслідок розвитку господарсько-технічних умов вогнище всередині хати стало піччю коло стіни, безпечної щодо вогню, ритуальний обхід навколо неї обернувся на дотик до печі¹²⁴.

У волинян і поліщуків, сватання як етап весільного ритуалу відзначається відсутністю пісенного супроводу, що свідчить насамперед про його правову функцію. Обов'язковість цього етапу є безумовною. Після нього починались обрядові дії, пов'язані зі святкуванням шлюбної угоди.

Незабаром після етапу сватання відбувалася чергова зустріч шлюбних сторін, що мала назву *оглядини*, і полягала в ознайомленні роду молодої з господарством молодого. В різних районах України побутували такі назви оглядин, як: "обзорини"¹²⁵, "смотрини"¹²⁶, "углини"¹²⁷ – на Лемківщині, "обзори"¹²⁸ – на Закарпатті, "розглядини"¹²⁹ – в Центральній Україні. У бойків і гуцулів¹³⁰ всі майнові питання вирішувалися, зазвичай, ще на сватанні. На Поліссі даний етап найчастіше називали "виглядами"¹³¹, "печоглядинами"¹³², "розглядами"¹³³, тоді як на Волині, окрім традиційної назви "оглядини", та її лексеми – "печоглядини"¹³⁴, інших не фіксуємо.

У волинян і поліщуків огляд господарства молодого виконував водночас профанну й сакральну функції і був елементом звичаєвого етикету. На думку І.Несен, історично він пов'язаний із вибором пари за межами окремого роду, що в минулому дорівнювало поняттю "за межами села"¹³⁵. У цьому випадку, з'ясування рівня матеріального достатку родини молодого було реально необхідним. За умови одруження пари з одного села цього звичаю дотримувалися лише з огляду на вимоги сільського етикету: "якщо в другому селі, то їдуть на ті оглядини. А як в своєму селі, то вже знають, як [молодий, молода] живе"¹³⁶. Подібне фіксуємо в Центральному Поліссі: "Дівку у нас далеко замуж не йшли, то всі знали, у кого яке хазяйство. Дехто їздив, бо так годілося"¹³⁷.

Зі свідчень інформаторів на Кременеччині (північна Тернопільщина) припускаємо існування оглядин на Волині (очевидно, як і на Поліссі – *Н.В.*) у двох основних формах:

Огляд господарства молодого, що здійснювався стороною молодої, якщо вона йшла за невістку: "дивляться, куди та молода йде, чи в добре місце чи не в добре"¹³⁸, "приходили подивитись, чи то файно, чи то не файно"¹³⁹, "приходили дивитися [...] як там шо, хазяйство яке"¹⁴⁰.

Огляд господарства молодої, що здійснювався стороною молодого, якщо він йшов за зятя: "якщо то йде [молодий] в зяті, то приїжджали [до молодої] розглядались, чи там йому буде добре"¹⁴¹, "як в зяті він [молодий] йшов, то [родичі молодого] йшли оглядати, шо там було [...]"¹⁴².

У волинян і поліщуків на оглядини до молодого найчастіше ходили батьки з одруженими родичками – сестрами, хрещеними тощо. Втім, траплялися випадки, коли отримувати відомості про господарство молодого дівчина вирушала сама, або з друзками: "дівка йде на оглядини сама, чи кого посилає"¹⁴³, "так як по-колишньому, брала дві дружки і молода їхала до молодого"¹⁴⁴.

Оглядини могли відбуватись як в день сватання¹⁴⁵, так і днів через два чи три після нього¹⁴⁶. Про формальний характер цього етапу свідчить той факт, що подекуди, на Волині і на Поліссі, він відбувався після заручин, тобто після прилюдного оголошення про весілля, коли відмова від шлюбу траплялася в рідкісних випадках. На цю думку нашої виходять слова одного з

інформаторів з Кременеччини: "вона [молода] якщо вже заручена, то вона ще хоче глянути обійстя свого чоловіка, чи в нього будинок гарний"¹⁴⁷.

Часом батьки молодого на оглядинах хотіли приховати реальний стан господарства і вдавалися до хитрощів: "у двір до молодого позичають у сусід зброю, а деколи навіть і коняку або вівцю, котрих потім після розглядин вертають"¹⁴⁸, "колись кадуби були такі дерев'яні, поперевертав той хазяїн, на дно насипав пшеницю чи ячмінь, а він [ячмінь] тіко зверха"¹⁴⁹. Якщо таку підступність з боку роду молодого виявляли, рід молодого ініціював розірвання попередньої шлюбної домовленості, повертаючи батькам нареченого хліб, прийнятий раніше від сватів¹⁵⁰. Оглядини закінчувались успішно, коли господарство молодого задовольняло представників від роду молодого. В такому випадку бенкетували до пізньої ночі, батьки наречених називали одні одних сватами. Після оглядин призначали час заручин.

На думку І.Несен, оглядини як акт знайомства з новою територією, з погляду сакральної обрядовості пов'язаний із семантикою прилучення, хоча в ньому брали участь насамперед батьки¹⁵¹. Слід також зауважити, що як на Волині так і на Поліссі на початку ХХ ст. етап оглядин або зовсім випадав з передвесільної ритуальної частини, або, як уже згадувалося, відбувався в один день зі сватанням як форма гостини в молодого без огляду його господарства.

Таким чином, наше дослідження волинсько-поліських паралелей у структурі етапів сватання і оглядин дає змогу зробити наступні висновки. Основною метою етапу сватання було досягнення згоди між родами наречених щодо майбутнього весілля. Певне значення в народі мали дні тижня, в які здійснювалося сватання: такими днями на більшій частині Волині і українського Полісся вважались субота і неділя, а на білоруському Поліссі – вівторок. Як на Волині, так і на Поліссі сватання відбувалося за посередництвом спеціально обраних послів – сватів або старостів – одружених чоловіків, які користувалися повагою і авторитетом у громаді, володіли необхідним рівнем красномовства. У вступних промовах сватів на Волині і Поліссі найчастіше фігурували теми мисливства і купівлі-продажу. Головними атрибутами сватання виступають хліб, рушник, хустка і ціпок сватів. У волинян і поліщуків сватання, як етап весільного обряду, відзначається відсутністю пісенного супроводу, що свідчить, насамперед, про його правову функцію. Основна мета оглядин полягала в ознайомленні роду молодого з господарством молодого, або навпаки. На теренах Волині і Полісся на оглядини до молодого найчастіше ходили батьки з одруженими родичками – сестрами, хрещеними тощо. Як на Волині, так і на Поліссі на початку ХХ століття етап оглядин або зовсім випадав з передвесільного циклу, або відбувався в один день зі сватанням як форма гостини у молодого без огляду його господарства.

¹ За визначенням львівського фольклориста і етнографа Р.Кирчіва Волинь – історико-етнографічний район Західного (південно-західного) регіону України, що охоплює басейн верхів'я правих приток і середнього поріччя Західного Бугу. // Кирчів Р. Історико-етнографічні райони України і етнографічні групи українського народу // Етнографія України: Навч. посіб. / За ред. С.А.Макарчука. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів, 2004. – С. 134.

² Там само. – С. 134.

³ Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. – К., 1974. – С. 64.

⁴ Бугера І. Українське весілля на Лемківщині. – Львів, 1936. – С. 4.

⁵ Kolberg O. Dzieła wszystkie. Sanockie-Krośnieńskie. – Т. 49. – Wrocław-Poznań, 1968. – S. 341.

⁶ Вархол Й., Вархол Н., Гузій Р., Остапик О. Весільні обряди // Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження. Т. 2. Духовна культура. – Львів, 1999. – С. 76.

⁷ Здоровега Н.І. Народні звичаї та обряди // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1983. – С. 241.

⁸ Там само. – С. 241.

⁹ Кміт Ю. Бойківське весілля в Гвіздці // Матеріали до української етнології. Т. 10 – Львів, 1908. – С. 82.

¹⁰ Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди // Поділля: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1994. – С. 218.

¹¹ Там само. – С. 218.

¹² Там само.

- ¹³ Жаткович Ю. Замітки етнографічні з Угорської Русі // Етнографічний збірник. Т. 2. – Львів, 1896. – С. 12.
- ¹⁴ Там само.
- ¹⁵ Там само.
- ¹⁶ Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні. – К., 1988. – С. 23.
- ¹⁷ Борисенко В.К., Кухаронак Т.И., Росинская З.Ф. Семейные обычаи и обряды // Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Минск, 1987. – С. 163.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Там само.
- ²⁰ Зайченко В. Весілля на Чернігівщині // Родовід. – К., 1994. – № 9. – С. 51.
- ²¹ Крачковский Ю.Ф. Быт западно-русского селянина. – Москва, 1874. – С. 15.
- ²² Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П.П.Чубинским. Т. 4. – СПб., 1877. – С. 650.
- ²³ Там само. – С. 603.
- ²⁴ Записано 17.07.2006 р. у с. Савчиці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Коваленко Олександри Іванівни, 1941 р. н.
- ²⁵ Вархол Й., Вархол Н., Гузій Р., Остапик О. Вказ. праця. – С. 76.
- ²⁶ Славянская мифология. Энциклопедический словарь. Изд. 2-е. – М., 2002. – С. 487.
- ²⁷ Ворокомлівське весілля (у запису Лукаша Назарчука). – Луцьк, 2006. – С. 4.
- ²⁸ Кондратович О. П. Весілля на Поліссі. – Луцьк, 1996. – С. 82.
- ²⁹ Весілля на Сокальщині. Текст і музику записав І.Чабан. 1922 – 1927 // Весілля. [Збірник]. У2-х кн. Кн. 2. – К., 1970. – С. 129.
- ³⁰ Литвинова-Бартош П. Весільні обряди і звичаї в селі Землянці Глухівського повіту на Чернігівщині // Матеріали до українсько-руської етнології. Т. 3. – Львів, 1900. – С. 71.
- ³¹ Славянская мифология. – С. 96.
- ³² Борисенко В.К. Вказ. праця. – С. 23.
- ³³ Кондратович О.П. Вказ. праця. – С. 39.
- ³⁴ Весілля в селі Кремеш Горохівського повіту. Текст і музику записав Н. Я. Димнич // Весілля. [Збірник]. У 2-х кн. Кн. 2. – К., 1970. – С. 7.
- ³⁵ Борисенко В.К. Обряди життєвого циклу людини // Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1997. – С. 286.
- ³⁶ Там само. – С. 286.
- ³⁷ Вархол Й., Вархол Н., Гузій Р., Остапик О. Вказ. праця. – С. 76.
- ³⁸ Там само. – С. 76.
- ³⁹ Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнословобожанських говірок. – Луганськ, 2003. – С. 133.
- ⁴⁰ Тоусцік Т. Сватанне у беларусау у 1930-1990 гады у Гомельскай вобласці і памежных да яе тэрыторыях // Етнокультурна спадщина Полісся. Вип. VII. – Рівне, 2006. – С. 54.
- ⁴¹ Романюк П.Ф. Из опыта картографирования свадебного обряда Правобережного Полесья // Полесский этнолингвистический сборник. Материалы и исследования. – М., 1983. – С. 200.
- ⁴² Там само.
- ⁴³ Там само.
- ⁴⁴ Весілля в селі Кремеш. Вказ. праця. – С. 7.
- ⁴⁵ Ворокомлівське весілля. Вказ. праця. – С. 4.
- ⁴⁶ Кондратович О.П. Вказ. праця. – С. 39.
- ⁴⁷ Там само. – С. 82.
- ⁴⁸ Труды этнографическо-статистической экспедиции. Т. 4. – С. 556.
- ⁴⁹ Там само. – С. 593.
- ⁵⁰ Несен І.І. До питання типології весільного обряду північної Рівненщини // Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся. Матеріали комплексних наукових експедицій Рівненського фольклорно-етнографічного товариства. Вип. I. – Рівне, 2001. – С. 40.

- ⁵¹ Коломийченко П. Весілля в селі Прохорах Борзенського повіту, Чернігівської губернії // Матеріали до української етнології. Т. 19 – 20. – Львів, 1919. – С. 81.
- ⁵² Труды этнографическо-статистической экспедиции. Т. 4. – С. 644.
- ⁵³ Там само. – С. 658.
- ⁵⁴ Stecki T. J. Wołyn pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. T. I. – Lwów, 1864. – S. 66.
- ⁵⁵ Записано 7.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Яловської Марії Омелянівни, 1924 р. н.
- ⁵⁶ Записано 9.07.2006 р. у с. Малі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Ніколайчук Марії Власівни, 1927 р. н.
- ⁵⁷ Записано 11.07.2006 р. у с. Града Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Бобрик Марти Іванівни, 1937 р. н.
- ⁵⁸ Труды этнографическо-статистической экспедиции. Т. 4. – С. 633.
- ⁵⁹ Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, historycznym i ekonomicznym. – Lwów, 1899. – S. 94.
- ⁶⁰ Kolberg O. Wołyn: Obrzędy, melodye, pieśni z brulionów pośmiertnych przy współudziale St.Fishera i F.Szopskiego wyd. J.Tretiak. – Kraków, 1907. – S. 1.
- ⁶¹ Записано 12.07.2007 р. у с. Великий Скнит Славутського р-ну Хмельницької обл. від Бачманюк Катерини Анатоліївни, 1949 р. н.
- ⁶² Записано 13.07.2007 р. у с. Великий Скнит Славутського р-ну Хмельницької обл. від Гурси Марії Іванівни, 1940 р. н.
- ⁶³ Литвинова-Бартош П. Вказ. праця. – С. 72.
- ⁶⁴ Сумцов Н.Ф. О свадебных обрядах, преимущественно русских. – Харьков, 1881. – С. 9.
- ⁶⁵ Кравченко В.Г. Этнографические материалы, собранные В. Гр. Кравченком в Волини и соседних с ней губерниях // Труды общества исследователей Волини. Т. V. – Житомир, 1911. – С. 104.
- ⁶⁶ Теодорович Н.И. Волинь в описаниях городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, археологическом и др. отношениях // Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии. Т. 4. Староконстантиновский уезд. – Почаев, 1899. – С. 250.
- ⁶⁷ Ворокомлівське весілля. – С. 5.
- ⁶⁸ Вархол Й., Вархол Н., Гузій Р., Остапик О. Вказ. праця. – С. 76.
- ⁶⁹ Борисенко В.К. Вказ. праця. – С. 24.
- ⁷⁰ Тоусцік Т. Вказ. праця. – С. 58.
- ⁷¹ Записано 7.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Тригуби Володимира Івановича, 1931 р. н.
- ⁷² Записано 10.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Цьоми Марії Іванівни, 1927 р. н.
- ⁷³ Записано 10.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Грушицької Олени Федорівни, 1924 р. н.
- ⁷⁴ Записано 13.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Росоловського Бориса Васильовича, 1923 р. н.
- ⁷⁵ Записано 14.07.2006 р. у с. Куликів Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Лукашук Ксенії Омелянівни, 1923 р. н.
- ⁷⁶ Записано 14.07.2006 р. у с. Дунаїв Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Пасіюли Марії Хомівни, 1928 р. н.
- ⁷⁷ Записано 8.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Гедз Тетяни Андріївни, 1959 р. н.
- ⁷⁸ Записано 17.07.2006 р. у с. Савчиці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Коваленко Олександри Іванівни, 1941 р. н.
- ⁷⁹ Забылин М. Русский народ, его обычаи, обряды, предания, суеверия и поэзия (репринтное воспроизведение издания 1880 года). – М., 1990. – С. 163.
- ⁸⁰ Кравченко В.Г. З побуту й обрядів північно-західної України // Збірник Волинського науково-дослідного музею. Т. 1. – Житомир, 1928. – С. 92.
- ⁸¹ Кондратович О.П. Вказ. праця. – С. 39.

- ⁸² Ворокомлівське весілля. – С. 4.
- ⁸³ Там само. – С. 4.
- ⁸⁴ Несен І.І. Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктові форми. – К., 2005. – С. 31.
- ⁸⁵ Там само. – С. 31.
- ⁸⁶ Пашкова Г.Т. Етнокультурні зв'язки українців і білорусів Полісся: На матеріалах весільної обрядовості. – К., 1978. – С. 27.
- ⁸⁷ Зайченко В. Вказ. праця. – С. 51.
- ⁸⁸ Несен І.І. Вказ. праця. – С. 31.
- ⁸⁹ Сорокин Г. Свадьбы и свадебные песни у малороссов и великороссов м. Дмитровки Александрийского уезда // Киевская старина: Приложение. – 1890. – № 9. – С. 194.
- ⁹⁰ Литвинова-Бартош П. Вказ. праця. – С. 72.
- ⁹¹ Коломийченко П. Вказ. праця. – С. 81.
- ⁹² Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. – М., 1991. – С. 334.
- ⁹³ Несен І.І. Вказ. праця. – С. 32.
- ⁹⁴ Каспярівч В. Сімволіка зерня і яго вытворных у вясельна-абрадавай паэзіі беларусау // Народна творчість та етнографія. – К., 2005. – № 3. – С. 45.
- ⁹⁵ Творун С.О. Українські обрядові хліби: на матеріалах Поділля. – Вінниця, 2006. – С. 39.
- ⁹⁶ Там само. – С. 39.
- ⁹⁷ Несен І.І. Вказ. праця. – С. 32.
- ⁹⁸ Коломийченко П. Вказ. праця. – С. 82.
- ⁹⁹ Записано 10.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Грушицької Олени Федорівни, 1924 р. н.
- ¹⁰⁰ Записано 14.07.2006 р. у с. Куликів Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Лукашук Ксенії Улянівни, 1923 р. н.
- ¹⁰¹ Записано 11.07.2006 р. у с. Града Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Бобрик Марти Іванівни, 1937 р. н.
- ¹⁰² Записано 14.07.2007 р. у с. Довжки Славутського р-ну Хмельницької обл. від Степанюк Софії Романівни, 1932 р. н.
- ¹⁰³ Пашкова Г.Т. Вказ. праця. – С. 28.
- ¹⁰⁴ Там само. – С. 28.
- ¹⁰⁵ Труды этнографическо-статистической экспедиции. Т. 4. – С. 557.
- ¹⁰⁶ Сумцов Н.Ф. Вказ. праця – С. 148.
- ¹⁰⁷ Весілля в селі Кремеш. – С. 7.
- ¹⁰⁸ Зайченко В. Вказ. праця. – С. 51.
- ¹⁰⁹ Теодорович Н.И. Вказ. праця. – С. 251.
- ¹¹⁰ Кравченко В.Г. Звичаї у с. Забрідді та по деяких інших, недалеко від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині: Етнографічні матеріали, зібрані Кравченком Васильом. – Житомир, 1920. – С. 96.
- ¹¹¹ Бельский С. Деревня Ковали Житомирского уезда в мае 1909 г. // Труды общества исследователей Волины. Т. 3. – Житомир, 1910. – С. 15.
- ¹¹² Никорак О. Рушник у традиційній культурі українців // Народознавчі Зошити. – Львів, 2001. – №3. – С. 504.
- ¹¹³ Яковлева О. Рушник як символ у когнітивній моделі світу праукраїнців // Народна творчість та етнографія. – К., 2006. – № 3. – С. 33.
- ¹¹⁴ Сумцов Н.Ф. Культурные переживания // Киевская старина. – 1889. – №11. – С. 281.
- ¹¹⁵ Пашкова Г.Т. Вказ. праця. – С. 27.
- ¹¹⁶ Несен І.І. Вказ. праця. – С. 32.
- ¹¹⁷ Stecki T.J. Wolyn pod wzgledem. – S. 68.
- ¹¹⁸ Там само. – S. 68.
- ¹¹⁹ Весілля в селі Кремеш. – С. 7.
- ¹²⁰ Sokalski B. Powiat Sokalski. – S. 95.

- ¹²¹ Пастернак Я. Звичаї та вірування в с. Зіболках Жовківського повіту. – Львів, 1926. – С. 3.
- ¹²² Вовк Хв. Шлюбний ритуал та обряди на Україні // Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995. – С. 231.
- ¹²³ Несен І.І. Житловий простір у весільному ритуалі Центрального Полісся // Матеріали до української етнології: Зб. наук. праць. Вип. 3 (6). – К., 2003. – С. 76.
- ¹²⁴ Кагаров Є. Форми та елементи народної обрядовості // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. Вип. 1. – К., 1928. – С. 52.
- ¹²⁵ Бугера І. Вказ. праця. – С. 5.
- ¹²⁶ Вархол Й., Вархол Н., Гузій Р., Остапик О. Вказ. праця. – С. 76.
- ¹²⁷ Там само.
- ¹²⁸ Жаткович Ю. Вказ. праця. – С. 12.
- ¹²⁹ Брижко М. Весілля в містечку Дубовій, Уманського повіту // Матеріали до української етнології. Т. 19 – 20. – Львів, 1919. – С. 56.
- ¹³⁰ Паньків М. Весілля у селі Вербівцях. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 8.
- ¹³¹ Несен І.І. Вказ. праця. – С. 299.
- ¹³² Там само. – С. 299.
- ¹³³ Литвинова-Бартош П. Вказ. праця. – С. 73.
- ¹³⁴ Бельский С. Вказ. праця. – С. 15.
- ¹³⁵ Несен І.І. Вказ. праця. – С. 33.
- ¹³⁶ Записано 14.07.2006 р. у с. Дунаїв Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Пасіюли Марії Хомівни, 1928 р. н.
- ¹³⁷ Несен І.І. Вказ. праця. – С. 33.
- ¹³⁸ Записано 10.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Грушицької Олени Федорівни, 1924 р. н.
- ¹³⁹ Записано 13.07.2006 р. у с. Кімнатка Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Ксьондзик Ксенії Макарівни, 1921 р. н.
- ¹⁴⁰ Записано 14.07.2006 р. у с. Куликів Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Лукашук Ксенії Улянівни, 1923 р. н.
- ¹⁴¹ Записано 11.07.2006 р. у с. Града Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Казьмірука Дмитра Васильовича, 1930 р. н.
- ¹⁴² Записано 13.07.2006 р. у с. Кімнатка Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Ксьондзик Наталії Данилівни, 1927 р. н.
- ¹⁴³ Климчук Ф. Традиційне весілля. – С. 186.
- ¹⁴⁴ Записано 10.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Мельничука Дмитра Васильовича, 1927 р. н.
- ¹⁴⁵ Бельский С. Вказ. праця. – С. 15.
- ¹⁴⁶ Здоровега Н.І. Вказ. праця. – С. 70.
- ¹⁴⁷ Записано 13.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Росоловського Бориса Васильовича, 1923 р. н.
- ¹⁴⁸ Литвинова-Бартош П. Вказ. праця. – С. 74.
- ¹⁴⁹ Записано 10.07.2006 р. у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Грушицької Олени Федорівни, 1924 р. н.
- ¹⁵⁰ Литвинова-Бартош П. Вказ. праця. – С. 74.
- ¹⁵¹ Несен І.І. Вказ. праця. – С. 34.

В статтє на основании полевых этнографических материалов и опубликованных источников осуществлен сравнительный анализ этапов сватовства и смотрин в структуре свадебного обряда на территории этнографической Волыни и Полесья. Автор проводит параллели на основании параметров пространства, времени, локальных названий, вербальных формул, состава, функций и атрибутов действующих лиц и т. п.

Результаты данного исследования призваны помочь в деле определения места волынской свадьбы в типологической классификации украинского свадебного обряда.

Ключевые слова: сватовство, смотрины, локальные названия, сваты, старосты, вербальные формулы, атрибуты.

The paper based on field ethnographic data and literary sources presents a comparative analysis of the match-making ("svatannia") and the viewing ("ogliadyny") stages in the structure of the wedding ritual on the territory of ethnographic Volyn and Polissia. The author shows the parallels on the basis of the factors of space, time, local names, verbal formulas, complement, functions and attributes of the acting persons etc. The results of this investigation are being called to help in the problem of determinating the place of the wedding ritual of Volyn in the typological classification of the Ukrainian wedding ritual.

Keywords: match-making ("svatannia"), viewing ("ohliadyny"), local names, match-makers ("svaty", "starosty"), verbal formulas, attributes.